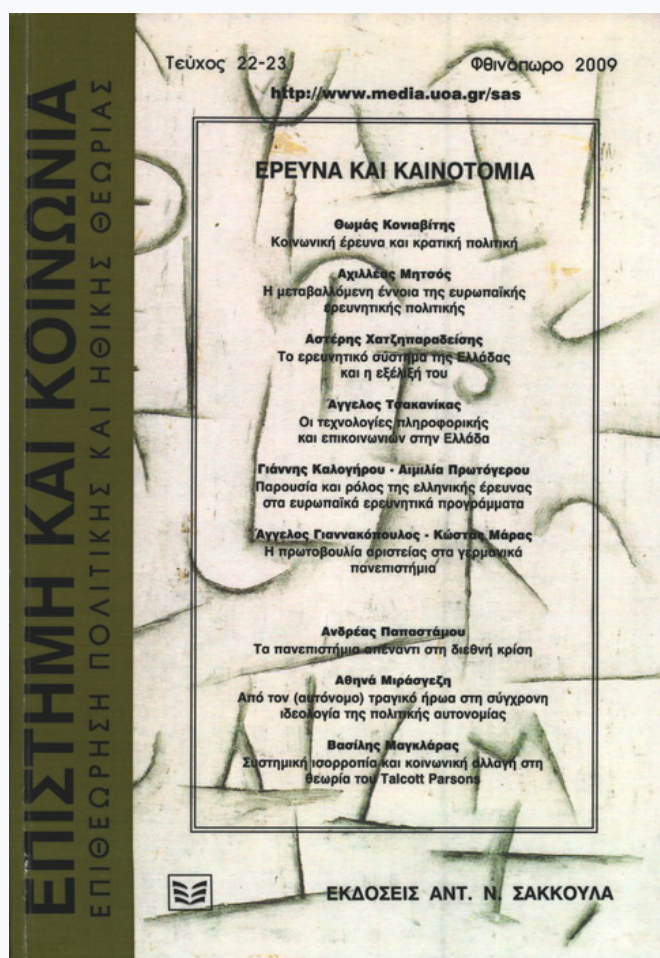

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 23 (2009)

Τόμ. 22-23 (2009): Έρευνα και Καινοτομία

In memoriam: Ralf Dahrendorf

Παναγιώτης Καρκατσούλης

doi: [10.12681/sas.10331](https://doi.org/10.12681/sas.10331)

Copyright © 2016, Παναγιώτης Καρκατσούλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καρκατσούλης Π. (2016). In memoriam: Ralf Dahrendorf. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 23, 265–270. <https://doi.org/10.12681/sas.10331>

Ο λόρδος Ralf Dahrendorf, διάσημος ακαδημαϊκός και πολιτικός, πέθανε στις 17 Ιουνίου 2009, ένα μήνα αφότου γιόρτασε τα ογδοηκοστά του γενέθλια. Πολιτικοί και επιστήμονες εξέφρασαν τη θλίψη τους, ενώ ο Jürgen Habermas δήλωσε μεταξύ άλλων:

Ο Dahrendorf διακρινόταν για την ευγλωττία και τις φυσικές ηγετικές του ικανότητες καθώς και για την οξύτητα του λόγου του. Εκείνο που τον έκανε να ξεχωρίζει από τους συνομιλητές του ήταν η ικανότητά του να διακρίνει πρωτοπόρα πράγματα μέσα από τις ιδέες με μια στωική ηρεμία.¹

Ο Dahrendorf συνδύασε την επιτυχημένη ακαδημαϊκή-ερευνητική με την πολιτική σταδιοδρομία, κάτι το οποίο επιχειρούν πολλοί, είτε ακαδημαϊκοί είτε πολιτικοί, ελάχιστα όμως καταφέρνουν σε τέτοιο βαθμό επιτυχίας. Ως ερευνητής είχε πλούσια συγγραφική παραγωγή και ορισμένα από τα έργα του έγιναν σημείο αναφοράς για μεταγενέστερους μελετητές. Ως καθηγητής απέδιδε πολύ μεγάλη σημασία στην επαφή με τους σπουδαστές ακόμη και σε ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες. Η συζήτησή του –και η απεικόνισή της– με τον αρχηγό της γερμανικής σοσιαλιστικής ένωσης φοιτητών,² Rudi Dutschke, στην οροφή ενός αυτοκινήτου κατά τη διάρκεια μιας διαδήλωσης στο Freiburg το 1968, έμεινε να συμβολίζει την ηθική προσαγή ότι σε συγκρουσιακό περιβάλλον ο διανοητής δεν διδάσκει κρυπτόμενος (ως άλλος Raymond Aron στη Σορβόνη) αλλά αποκαλυπτόμενος και αντιστεκόμενος.

Γεννήθηκε το 1929 σε μια πολιτική οικογένεια στο Αμβούργο και η ζωή του σηματοδοτήθηκε από νωρίς από τις συνέπειες της πολιτικής δραστηριότητας. Ο πατέρας του, Gustav, μέλος του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος [Sozialdemokratische Partei Deutschlands-SPD], μέλος της Βουλής του Αμβούργου και αργότερα του γερμανικού Κοινοβουλίου [Reichstag], συνελήφθη για ένα μικρό χρονικό διάστημα το 1933. Μετά τη σύλληψή του, η οικογένεια μετακόμισε στο Βερολίνο. Το 1944 συνελήφθη ξανά και καταδικάστηκε σε επτά χρόνια φυλάκιση γιατί συμμετείχε στην αντίσταση κατά των ναζί –απελευθερώθηκε μετά τον πόλεμο, από τους Ρώσους. Ο νεαρός Ralf, ακολουθώντας το παράδειγμα του πατέρα του, ενεπλάκη και αυτός στην αντίσταση σε ηλικία μόλις 16 ετών, συνελήφθη τον Νοέμβριο 1944 και στάλθηκε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Oder, από το οποίο απελευθερώθηκε τον Ιανουάριο 1945. Μετά τον πόλεμο, ο Gustav Dahrendorf έγινε

αντιπρόεδρος του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος της Ανατολικής Γερμανίας. Το 1946 ψήφισε ενάντια στην συνένωση του κόμματός του με το κομμουνιστικό κόμμα ενότητας [Kommunistische Partei Deutschlands-KPD], συνένωση την οποία υποστήριζαν οι ρωσικές δυνάμεις κατοχής. Μετά από αυτό, ο Gustav Dahrendorf και ο γιός του δραπέτευσαν στο δυτικό Βερολίνο με τη βοήθεια άγγλων και αμερικανών φίλων. Ο Ralf Dahrendorf, πριν από την ενηλικίωσή του, είχε ήδη ζήσει υπό δύο διαφορετικά ολοκληρωτικά καθεστώτα, γεγονός που θα τον σημάδευε για πάντα.

Παρότι μέλος του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος από το 1947, μπήκε στην ενεργό πολιτική σκηνή όταν έγινε μέλος του Ελεύθερου Δημοκρατικού Κόμματος [Freie Demokratische Partei]. Το 1968 εξελέγη μέλος του κοινοβουλίου της Βάδης-Βιρτεμβέργης και το 1969 μέλος του ομοσπονδιακού Κοινοβουλίου υπηρετώντας ως υφυπουργός Εξωτερικών, αρμόδιος για θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης στην πρώτη κυβέρνηση συνεργασίας των SDP-FDP υπό τον Willy Brandt. Παρόλα αυτά, τα κυβερνητικά του καθήκοντα δεν τον ικανοποιούσαν και διαφωνούσε συχνά τόσο με το κόμμα του όσο και με την κυβέρνηση· γι' αυτό αποδέχτηκε με ανακούφιση την τοποθέτησή του στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 1970.³ Αν και το 1971 δημοσίευσε μια σειρά άρθρων με το ψευδώνυμο 'Wieland Europa', στα οποία ασκούσε έντονη κριτική στη γραφειοκρατία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και αναστάτωσε την Κοινότητα, διατήρησε τη θέση του Επιτρόπου μέχρι το 1973. Το ενδιαφέρον του, ωστόσο, και η αφοσίωσή του στις ευρωπαϊκές υποθέσεις ουδέποτε εξέλειπε· συνέχισε να δημοσιεύει άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά, σχολιάζοντας τις κοινοτικές εξελίξεις και διατυπώνοντας τις αμφιβολίες του για την αποδοτικότητα των ευρωπαϊκών θεσμών και οργάνων σε σχέση, ιδίως, με την ικανότητά τους να διασφαλίσουν ειρήνη και ελευθερία για τους ευρωπαίους πολίτες (Dahrendorf 2008).

Η μετοίκησή του στο Ηνωμένο Βασίλειο το 1970 δεν ανέκοψε την πολιτική του δραστηριότητα. Συμμετείχε σε πολλές επιτροπές, όπως η επιτροπή της Hansard Society για την εκλογική μεταρρύθμιση (1975-76) και η επιτροπή για την εξέταση και αναθεώρηση του τρόπου λειτουργίας των οικονομικών θεσμών (1977-1980). Χρίστηκε υψότης το 1982, έλαβε τη βρετανική υπηκοότητα το 1988 και το 1993 χρίστηκε από τη Βασίλισσα Βαρόνος Dahrendorf της πόλης του Westminster. Έγινε μέλος του Φιλελεύθερου Δημοκρατικού κόμματος και της Βουλής των Λόρδων, ασχολούμενος με θέματα κρατικού αποπαρεμβατισμού, ευρωπαϊκών υποθέσεων και εμπορίου.⁴

Αξιολογώντας την πολιτική του σταδιοδρομία, ο Dahrendorf είχε παραδεχτεί ότι

το κόμμα στο οποίο ανήκω δεν συμεριζόταν πάντα –και σίγουρα όχι σε όλο τους το εύρος– τις απόψεις μου. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει πολιτικό κόμμα το οποίο να συμεριζεται τις απόψεις μου στην ολότητά τους. Υπήρξα πάντα κάπως μόνος.

Η πολιτική και οι πρώιμες εμπειρίες του επέδρασαν καταλυτικά στο έργο του. Ο Dahrendorf σπούδασε κλασική λογοτεχνία και φιλοσοφία στο πανεπιστήμιο του Αμβούργου και έλαβε το πρώτο του διδακτορικό στη φιλοσοφία το 1952 με θέμα 'Το πλαίσιο του δικαίου και της ηθικής τη σκέψη του Karl Marx'. Στη συνέχεια σπούδασε στο London School of Economics, με καθηγητή τον Karl Popper, και έλαβε το δεύτερο διδακτορικό του στην κοινωνιολογία. Σε ηλικία 30 ετών εργάστηκε για δύο χρόνια ως καθηγητής Κοινωνιολογίας στο πανεπιστήμιο του Αμβούργου,⁵ και στη συνέχεια δίδαξε σε πολλά πανεπιστήμια, μεταξύ των οποίων εκείνα του Saarbrücken, του Tübingen και της Konstanz στη Γερμανία, καθώς και τα πανεπιστήμια British Columbia στον Καναδά και Harvard στις ΗΠΑ. Υπήρξε μέλος της Βρετανικής Ακαδημίας, της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών των ΗΠΑ, της Αμερικανικής Φιλοσοφικής Εταιρίας, της Βασιλικής Ιρλανδικής Ακαδημίας, της Ρωσικής αλλά και της Πολωνικής Ακαδημίας Επιστημών. Ο Dahrendorf, μέχρι το 1998, είχε αναγορευθεί επίτιμος διδάκτορας 25 φορές.⁶

Η υφηγεσία του στο πανεπιστήμιο του Saarbrücken, διερευνούσε τις κοινωνικές τάξεις και την πάλη τους στη βιομηχανική κοινωνία [*Soziale Klassen und Klassenkonflikt in der industriellen Gesellschaft*] (Dahrendorf 1957). Σ' αυτήν, πρότεινε τον εμπλουτισμό της μαρξιστικής θεωρίας για την κοινωνική αλλαγή με τα νέα δεδομένα της σύγχρονης καπιταλιστικής και μετα-καπιταλιστικής κοινωνίας. Ο Dahrendorf που ορίζει την εξουσία ως την 'πίθανότητα συμμόρφωσης μια ομάδας ανθρώπων προς μια εντολή με συγκεκριμένο περιεχόμενο', διατύπωσε την άποψη ότι οι συγκρούσεις μεταξύ των κυρίαρχων και λοιπών κοινωνικών ομάδων διαφοροποιούνται σ' ό,τι αφορά την ένταση, τη χρήση ή μη βίας και την κινητικότητα μεταξύ των μελών τους.

Η νομική ισότητα των πολιτικών δικαιωμάτων εννοείται ως ισότητα των ευκαιριών και όχι της συμμετοχής. Παραπέμποντας στον Durkheim, ο Dahrendorf θεωρεί ότι η ελευθερία της ατομικής αυτο-πραγμάτωσης είναι, σε περίπτωση σύγκρουσης, σημαντικότερη από την κοινωνική ανισότητα. Όταν οι ευκαιρίες που η κοινωνία μας παρέχει και, μεταξύ των οποίων εμείς μπορούμε να επιλέξουμε με περισσότερο ή λιγότερο ορθολογικό τρόπο, είναι λιγότερες, τότε διαρρηγγύεται ο κοινωνικός δεσμός.

Οι κοινωνικές ανισότητες εξηγούνται αρχικά όχι από την άνιση κατανομή της ιδιοκτησίας, αλλά από την αναγκαιότητα να αποσπάσουν με τη βία, μέσα από κυρώσεις, κοινωνική συμπεριφορά σύμφωνη με τον κανόνα. Είναι η δευτερεύουσα συνέπεια μιας δομής εξουσίας, η οποία βρίσκεται σε κάθε κοινωνία.

Η θέση του Dahrendorf ήχησε αιρετικά την περίοδο που διατυπώθηκε, αφού αποστασιοποιήθηκε τόσο από τα σοσιαλιστικά δόγματα της εποχής όσο και από τις νεο-κλασικές οικονομικές θεωρίες, οι οποίες, πιστές στο δόγμα του 'one size fits all', υποστήριζαν τη δυνατότητα εξαγωγής 'πακέτων' οικονομικής ανόρθωσης και ανάπτυξης σε διαφορετικές κοινωνίες.

Η κεντρική αυτή θέση του έμεινε γνωστή ως 'υπόθεση του Dahrendorf' ['The Dahrendorf hypothesis']· βάσει αυτής οι κοινωνικές συγκρούσεις δεν είναι αμετακίνητες και αναλλοίωτες στον χρόνο και τις κοινωνίες αλλά εξαρτώνται τόσο από τον χρόνο/τη συγκυρία στην οποία εκδηλώνονται όσο και από τις τοπικές ανάγκες των συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Ο Dahrendorf ανέπτυξε τη θεωρία του γύρω από την ιδεώδη ζεύξη των ατομικών δικαιωμάτων και των επιλογών που η πολιτεία παρέχει στα μέλη της.

Παρουσίασε τις φιλοσοφικές και πολιτικές του απόψεις στο βιβλίο του *Modern Social Conflict*, (Dahrendorf 1988) στο οποίο ανέπτυξε τόσο τη θεωρία του όσο και την πολιτική ατζέντα ενός ριζοσπαστικού φιλελευθερισμού. Αντιλαμβάνεται τη σύγχρονη κοινωνική διαπάλη ως σύγκρουση μεταξύ καπιταλισμού και δημοκρατίας, μεταξύ ατομικής επιχειρηματικής δράσης και συλλογικής πολιτικής δράσης. Αμφότερα, ενώ λειτουργούν σε διαφορετικές κατευθύνσεις, επιδιώκουν να αυξήσουν τις ευκαιρίες για τα κοινωνικά υποκείμενα και ο ρόλος της πολιτικής συνίσταται στη διασφάλιση της ισορροπίας μεταξύ των κοινών για όλους δικαιωμάτων και των ατομικών, διαφοροποιημένων αναγκών. Ο Dahrendorf στηρίξε τη θεωρία του στην ιστορική ανάλυση των συγκρούσεων μεταξύ παροχών (επιλογών) και κυριότητας (δικαιωμάτων) από την εποχή των ευρωπαϊκών επαναστάσεων του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα μέχρι την προϊούσα εξασθένιση της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης κατά τη μεταπολεμική περίοδο και τις συνέπειες της για την πολιτική πρακτική της δεκαετίας 1980. Εκτιμούσε ότι η επικράτηση των νεο-φιλελεύθερων πολιτικών στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ αποδυνάμωνε την ισορροπία μεταξύ επιλογών και δικαιωμάτων, διαιρώντας την κοινωνία σε μια τάξη πλειοψηφίας με πλούτο και απασχόληση και μια περιθωριοποιημένη, υποαπασχολούμενη ή υπαμειβόμενη κατώτερη τάξη. Πρότεινε μια 'ριζική φιλελεύθερη εναλλακτική' με την οποία θεωρούσε ότι ενίσχυε τόσο τις επιλογές όσο και τα δικαιώματα, διασφαλίζοντας 'την αναγνώριση καθολικών δικαιωμάτων για όλους τους άντρες και τις γυναίκες μέσα από τη δημιουργία ενός ενιαίου διεθνούς δικαίου' (Joppke 1991).

Ο Dahrendorf παρότι είχε εντυπωσιαστεί από τις θέσεις του Milton Friedmann ότι κάθε κρατική παρέμβαση απομειώνει την ελευθερία του ατόμου, επέμενε σ' ένα ελάχιστο κρατικής παρέμβασης το οποίο θα διασφάλιζε ένα βασικό εισόδημα για όλους. Οι θεσμοί, σ' ένα τέτοιο κράτος είναι αναγκαίοι προκειμένου να δια-

οφαλίσουν την ίση δυνατότητα πρόσβασης στους πολίτες του. Δικαστήρια, κοινοβούλια και συντάγματα πρέπει να διασφαλίζουν τον μέγιστο αριθμό 'ευκαιριών ζωής' ('life-chances') για όλους. Και το εθνικό κράτος, παρά τα τοπικιστικά και ξενοφοβικά όριά του, εξακολουθεί να είναι η καλύτερη θερμοκοιτίδα της ελευθερίας. Απαραίτητη επίσης είναι η ικανότητα διαχείρισης των συγκρούσεων τις οποίες ο Dahrendorf θεωρεί σύμφυτες με το δημοκρατικό πολίτευμα –ή ιδανική Αρκαδία στην οποία δεν υπάρχουν αντιθέσεις και συγκρούσεις θα απομείωνε το ανθρώπινο συμπεριφορικό οπλοστάσιο σ' ένα πλαδαρό κράτος'. Οι κοινωνικές συγκρούσεις, οι οποίες είναι θεμελιωμένες σε σχέσεις εξουσίας, προωθούν την κοινωνική δυναμική. Είναι επιθυμητές και δεν πρέπει να εξαλείφονται αλλά να θεσμοποιούνται και να διεξάγονται σε πολιτική μορφή.

Η θεωρητική και πολιτική του πρόταση επικεντρώθηκε στη σύνδεση του φιλελευθερισμού με τις σοσιαλδημοκρατικές αρχές και πολιτικές (Kreislner 1989).

Ίσως, εν τέλει, δεν είναι οι θεωρητικές θέσεις του εκείνες που τον κατατάσσουν στο πάνθεον των σημαντικών διανοητών του αιώνα μας. Μάλλον τον κατατάσσει το παράδειγμα του στρατευμένου στην υπόθεση της ελευθερίας μαχητή, που είναι πολύ σημαντικότερο. Ενός μαχητή που ο ίδιος περιγράφει στο πιο πρόσφατο βιβλίο του *Προσπάθειες ανελευθερίας* (2006), όπου σκιαγραφεί κάποιες μετα-ηρωικές φιγούρες οι οποίες αποτελούν τους φορείς μιας σύγχρονης πολιτικής ηθικής. Αν ο κόσμος μας εξακολουθεί να έχει ανάγκη τέτοιων ηρώων, τότε ο Dahrendorf θα μείνει στην επικαιρότητα πολύ περισσότερο από τον ιστορικό χρόνο στον οποίο έζησε.

Παναγιώτης Καρκατσούλης

Σημειώσεις

1. Habermas, J., 'Die Liebe zur Freiheit', *Frankfurter Allgemeine*, <http://www.faz.net/s/Rub5C2BFD49230B472BA96E0B2CF9FAB88C/Doc~EE5886ABF95264DC697CD9A2A72DD9BD2~ATpl~Ecommon~Scontent.html>.
2. Sozialistische Deutsche Studentenbunde.
3. 'Ab nach Brüssel', *Der Spiegel*, Heft 23/1970, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-45317681.html>.
4. Στο ίδιο.
5. 'Lord Ralf Dahrendorf verstorben-Universität Hamburg betrauert ihren Ehrensensator', *Pressestelle der Universität Hamburg*, 18.06.2009, <http://www.verwaltung.uni-hamburg.de/pr/2/21/pm/2009/pm57.html>.
6. Smith, J., 'Biography of Lord Ralf Gustav Dahrendorf', *Liberal Democrat History Group*, http://www.liberalhistory.org.uk/item_single.php?item_id=23&item=biography.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Dahrendorf, R. (1957). *Soziale Klassen und Klassenkonflikt in der industriellen Gesellschaft*, Stuttgart: F. Enke.
- Dahrendorf, R. (1988). *The Modern Social Conflict*, New York: Weidenfeld and Nicolson.
- Dahrendorf, R., (2008). 'Europa, oder die Irische Frage', NZZ online, 02 Ιουλίου, http://www.nzz.ch/nachrichten/kultur/aktuell/europa__oder_die_irische_frage_1.773919.html
- Joppke, C. (1991). 'Citizenship, Ecology and Risk: Recent Transformations of Conflict in Western Democracies', *PRAXIS International*, 1: 128-134, Central and Eastern European Online Library, www.ceeol.com.
- Kreisler, H., (1989). 'Straddling Theory and Practice-Conversation with Sir Ralf Dahrendorf, Warden of St. Antony's College, Oxford', Institute of International Studies, UC Berkeley, 04.04, <http://globetrotter.berkeley.edu/Elberg/Dahrendorf/dahrendorf1.html>.